

NR 2 | 2016
ÅRGÅNG 18

MEMBERSTIDNING

Öckerö Öarnas

SLÄKTFORSKAR FÖRENING

Motiv Hälsö

7607-14
Fotograf: AB Bildbyrå & Foto
Godkännt av Hälsövarvet

Slakten Nordtman

Henrik Karlsson ber alla som är intresserade av slakten Nordtman att gå in på Anbytarforums sidor (ämne - släkter - Nordtman). Han har där lagt in ett antal rättelser av fel som han hittat på sådant som ligger ute på nätet. Han tänker så småningom ge ut en artikel och släktöversikt om de tidiga generationerna.

På vår hemsida oosf.se kan ni hitta tre tidigare ej utgivna artiklar av Henrik. Mycket intressant läsning som vanligt.

Vårt Hälsö

Mitt bland Öckerö sockens tio bebodda öar ligger Hälsö. På många sätt har den lilla ön också legat i centrum för öarnas historia. Centrum på Hälsö - i varje fall från senare delen av 1800-talet - var området kring Qwia, bukten i öster. Där växte öns två båtvarv upp och dit lokaliserades tre livsmedelsbutiker och Strandkassan, fiskarnas andelsförening. Här låg också handelshuset Skäret, där skärgårdens hummerfiskare kunde lämna sina fångster. Qwia var dessutom den äldsta hamnen för fiskebåtarna, som förtöjdes vid dykdalber ute i bukten. Ett av Hälsös tre trankokerier låg i Qwia och de två andra i norr och söder från bukten räknat.

Hälsö, i Öckerö socken

Under äldre tid, när ön beboddes av fiskarbönder, låg centrum på Hälsö i stället i Gårn, där stora delar av jordbruksmarken fanns. De brukbara ägorna i Gårn fanns kvar långt in på 1900-talet och egentligen ända fram till förödelsen i samband med Buröledens byggande. Jordbruksmark i övrigt fanns bland annat i utägorna på Västeräng. Betesmarker för korna kunde man hitta utanför den egentliga ön på Burö, dit djuren fick ta sig simmande eller vadande. I Gårn ligger öns äldsta hus, sannolikt med anor från 1700-talet och här finns också många hus med ursprung i 1800-talet, givetvis mycket förändrade.

Vy över varvsområdet från sidan år under krigsåren på 1940-talet. Det var ständigt många fartyg inne för övervak och reparationer parallellt med att varvet under dessa år hade en omfattande nybyggnation av fiskebåtar. Foto: Walter Berg.

Under 1900-talet hamnade öns centrum kring Gälekiln. Där byggdes en fiskehamn och nya livsmedelsbutiker och dit flyttades Strandkassan, som kom att flyttas en tredje gång innan den slutligen lades ner i samband med att fisket dog ut. Numera finns sedan lång tid inte en enda fiskebåt kvar. Den nybyggda konsumbutiken på Skuteskär ersattes av den fristående butiken Hälsö Livs, som också inrymde en indisk (och stundtals nepalesisk) restaurang. Ett kafé och en inredningsbutik tog över den gamla kokseboa och när fiskebåtarna var borta blev hamnområdet en enda stor hamn för fritidsbåtar.

Gårn under 1900-talets första del.

Gärn på 1940-talet.

Måndagen 12 september anordnar släktforskarföreningen en promenad kring det gamla Hälsö. Om föreningens tidning inte kommit ut före promenaden kan det kanske vara intressant att jämföra intrycken från rundvandringen med de bifogade bilderna från det dåtida Hälsö.

Hälsö i augusti Sture Olofsson o Bengt Hansson

Östgötaposten 1897-06-25

En fasansfull natt på hafvet.

Från Marstrand skrifves till Göteborgs Aftonblad:

Storsjöfiskaren Nils And. Andreasson från Hönö Röd, förande jakten ”Fogeln” befann sig under den orkanartade stormen natten till i tisdags omkring en mil norr om Skagen. Jaktens besättning utgjordes af sju man. Sjön var så våldsam och brotten så stora, att den ålderstigne skepparen sade sig under sin fyrtioåriga sjömanstid aldrig varit ute för något värre.

Sedan jakten länge kämpat mot de rasande vågorna brötos kölplankorna under skansen isär af de svåra brotten och jakten begynte hastigt sjunka. De djerfva och hårdade sjömännen arbetade öfvermenschligt med att medelst yxor och spakar uppbryta skansgolfvet, för att komma åt läckorna. Då detta efter stora anstängningar, och under det båten låg som en lekboll i den rasande sjön, hvarje ögonblick hotade att sjunka, äntligen lyckats, sprutade vatten i digra strålar upp genom skansluckan. Dynor och täcken stoppades genast för läckorna och kvarhöllos der genom brädstöttor mellan dessa och skanstaket. Andra arbetade vid pumpen.

Nu gälde det att få barlasten, som bestod af sten, öfver bord. Man hoppade ned i det vattenfyllda lastrummet, högg sönder och bröt löst det hindrande trävirket för att komma åt stenen och begynte så med rastlös ifver kasta denna öfver bord. Under det alla dessa arbeten utfördes, lyftes den sjunkande båten gång på gång upp på de höga, skummande vågkammarna för att i nästa ögonblick störta ned i de sjudande afgrunderna. Oupphörligt bröt sjön öfver däck, spolande bort allt löst och sönderbrytande skansbeklädnad. Ända till halsen stod besättningen i vatten, och en del sjöar gingo öfver de olyckligas hufvud, så att ett fast och säkert tag i tågvirket var det enda som hindrade besättningen att spolas öfver bord.

Då nöden var som störst och döden ansågs oundvikligen, sade skepparen till sina män:

- Mina barn! Stunden är kommen, sätt räddningsbåten i sjön, vi gå till botten.

Några gräto och jemrade sig. Det var hemskt att dö derute i den mörka natten midt i elementens grufliga raseri, skild från anförvandter och vänner.

Emellertid, sedan läckorna någorlunda tätats, en massa vatten utpumpats och barlasten kastats i sjön, flöt jakten upp och nådde land. Besättningen har nu rest hem till Hönö.

Något att fundera över

Den här storyn tål att funderas på: Jag gifte mig med en änka, som i sitt första äktenskap hade en dotter. Min far besökte oss ofta. Blev kär i min styvdotter och gifte sig med henne. Min far blev således min måg och min styvdotter blev min mor eftersom hon blev min fars hustru. Efter en tid fick min hustru en son som blev min fars svåger och på samma gång min morbror eftersom han var son till min styvmor. Min fars hustru födde en son, som blev min bror och min dotterson. Min hustru var min mormor eftersom hon var mor till min styvmor. Jag var på samma gång min mormors man och hennes dotterson och i egenskap av min mormors man blev jag följdaktligen min egen morfar. Tänk på den!

Insänt av Carina Bäck

Citat ur boken

Arvid Ahlberg - En båtmålare

Ahlberg bor först hos Kalles-Johan (f 1862), sjömannen och fiskaren Johan Karlsson och hans familj. Här hyr han ett rum, målar flitigt och kan torka sina dukar i husets soliga glasveranda. Kalles-Johan var sjöman i sin ungdom, han ämnade bli lots som sin far. När han skulle mönstra till sjöss vid 16-års ålder tyckte hans far att han till en början skulle gå på Östersjön. Det var säkrare så, inte så riskabelt för en ung pojke. Men när Kalles-Johan kom till Göteborg och fick se de stora segelfartygen var faderns förmaningar glömda. Han mönstrade på den tremastade fullriggaren Condoren för att segla på de sju haven. Det var på hösten 1878. Fartyget som tillhörde Rederi AB Örnen i Göteborg gick på salpetertraden till Peru. Resan gick till Hamburg - Cardiff - Rio de Janeiro - Callao - Labas - Falmouth - Plymouth innan man återkom till hemmahamnen efter nästan två år. Men då hade Kalles-Johan gått över i en annan skuta. Han hade blivit sjanghajad ombord i en stor råseglare tillsammans med en kamrat. De blev inlåsta när de hade lockats ombord och utsläppta när seglen var satta och de ej såg land - ett ganska vanligt sätt att få full besättning vid denna tid. Han lärde sig dock att sy segel och kunde ägna sig åt segelmakeri när han kom hem. Men det skulle dröja tre år innan han såg Hönö igen. Nu är Kalles-Johan fiskare och delägare i fiskebåten Gamen, en gaffelriggad däcksbåt. Det är en stor familj med fem barn som Ahlberg har flyttat in hos och efter en ganska kort tid på några år kommer han att flytta till Annas på Hamna. Till Anna och Johannes Johansson som bor ensamma i ett ganska stort hus med fyra fönster på övervåningen. Huset syns mitt på bilden ovan. Här hade Annas två äldre ogifta bröder Lars och Edvard först byggt ett enklare hus. Så vid nyår 1890 insjuknar Lars i lunginflammation. Brodern tar honom med i den öppna båten och seglar till doktorn på Känso. Här insjuknar även Edvard. Båda avlider inom en vecka, först Edvard som var frisk när de seglade iväg och strax därpå Lars. De var båda friska pojkar i 25-årsåldern. Anna som har hushållat åt dem övertar då hus och tomt och när hon gifter sig med Johannes bygger de sig ett nytt stort hus.

Friherren i Hult

(skeppsbrott, tullare och en och annan friherre)

En deckarhistoria med utvickningar

Det kom en fråga till ÖÖSF om ett fartyg som förliste vid Hönö i augusti 1871. Styrmannen hade en kista som han blev fråntagen och slagen i huvudet med så att han dog. Det var dråparens dotterdotters sondotter i Norge som frågade. Evert Taube skall senare ha skrivit en berättelse eller visa om händelsen, ”En natt på Hönö”, där han gör den dräpte till ett spöke. Frågeställaren hade inte lyckats hitta något om något av detta. Jag nappade och slängde mig över problemet.

Förlisningen

Den 23 augusti 1871 skedde helt säkert ett skeppsbrott vid Hönö. Tre besättningsmän hittades; vid Rörö 23/8, vid Inner-Vinga 26/8 och vid Röds sund 27/8. De kunde inte identifieras. Begravningen av de tre skedde söndagen 3/9. Att de flöt iland på så från varandra avlägsna ställen tyder på att fartyget förliste en bit utanför öarna. Enligt frågeställaren skulle de ha kommit iland och sovit där på natten. Ingenstans finns uppgifter om fler omkomna.

Blev det en rättssak? Det borde det ha blivit om det skedde ett dråp som blev så känt att det levde vidare i släktens muntliga tradition. I registret över återfunna vrak vid Öckeröarna fanns inget. I Odenviks handskrivna noter ur domböckerna fanns dock hänvisning till ett mål med Oxenstierna inblandad från hösttinget 1871. Och i lotsdomböckerna fanns det ett mål från den 1 september 1871. Perfekt! Kopia beställdes från Landsarkivet. När den kom, visade det sig dock handla om en annan förlisning under samma storm. Detta mål är i och för sig intressant, men blev ett sidospår.

Sidospåret som blev huvudspår

I Hult på Hönö bodde 1870-72 kustroddaren och friherren Märten Gabriel Lejonhuvud Oxenstierna. Han hade fått ett horn i sidan till lotsen Zackarias Andreasson på Heden vintern 1870-71. Hos Oxenstierna inhystes då några dagar en norsk kapten. Zackarias kom dit för att förhandla med kaptenen om utsågning av hans fartyg genom isen. När kaptenen tyckte att Zackarias begärde för mycket för arbetet ”blev det ordväxling” och han blev tillsagd att gå därifrån, vilket han också gjorde. Oxenstierna anmälde Zackarias för att ha varit berusad och ”inträngt i hans bostad och der med otidigheter hafva öfverfallit innevarande gäster och måst med våld utföras”. Zackarias verkar enligt protokollet inte ha blivit överbevisad om detta.

”Orkanlik storm”

DN 1871 28/8

Från Vrångö skrivnes i fredags afton: Under den orkanlika stormen idag observerades från härvarande utkik en skonert för bottenrefvade märs- och storsegel samt stagflock, styrande kurs på Vinga. Då densamma vid 4-tiden på e. m. kommit omkring en half mil vester om Lökholmarne möttes den af en svår brottsjö, som nedtryckte fartyget så, att det spårlöst försvann med man och allt. Dess nationalitet kunde ej utrönas i anseende till disig luft. Flera fartyg ha varit synliga i lägervall, men några vidare olyckor ha ännu icke förspors.

På Hönö – skriver i lördags en annan korrespondent – strandade igår e. m. under en orkanlik storm med hög sjö i London hemmahörande barskeppet Margaretha, kapten Nelson Hamond, kommande från Newcastle med last af petroleum. Besättningen räddades, men fartyget blir troligen vrak.

Hönölotsarna uppmärksammade på fredagsförmiddagen Margarettas svåra belägenhet och gav sig ut. De försökte flera gånger att komma ombord, men misslyckades. Dock hade enligt andra vittnen både en kronolots och Oxens-tjerna och hans två roddare lyckats ta sig ombord och medföljde fartyget in till stranden. På eftermiddagen gick Margareta på grund och kunde endast med stor ansträngning och hjälp från land, säkerligen med nedan nämnda fiskares hjälp, förankras på ett, som kaptenen bedömde, ganska säkert ställe.

Den 46-årige kronolotsen Zackarias Andreasson på Heden var en av dem som blev inblandade i den strandning som blev följden. Ja, han kom att bli en av huvudpersonerna. Det verkar som om han inte var i tjänst utan på förmiddagen befann sig på Öckerö tillsammans med fiskarna Alexander Hansson från Hönö Västergård, August Andersson från Hönö Röd och Andreas Mattsson från Heden. Han upptäckte det drivande fartyget. De tre Hönöborna tog sig till Christoffer Berndtsson i Öckerö Sörgård och lejde honom att ro dem över sundet till Hönö. Medan Zackarias gick ut och spanade satt de andra två hos Christoffer och drack ett par öl. Han hade själv tagit ett par glas. Tillsammans med sin dräng Johan Nilsson rodde Christoffer sedan över Zackarias och hans följeslagare. På bryggan på Öckerö råkade Zackarias ramla, så att det kunde synas som om han var onykter, men senare under dagen visade det sig att han var mycket stadig på benen, så det var nog inte så farligt med den saken. Det var just frågan om nykterheten som var huvudsaken i det mål vid tingsrätten som skulle följa på strandningen.

Hur det nu var visar dokumentationen att det fanns andra än besättningen ombord när fartyget strandade. En tjänstgörande kronolots fanns där, Alexander Andersson från Heden, liksom kustvakten Oxenstjerna med sina kustroddare E. G. Andersson och Grader Håkansson. Kapten Hammond begärde av honom att han skulle förbjuda var och en som inte hade hans tillstånd att komma ombord innan han var tillbaka. Som ansvariga att tillse detta utsågs då de båda kustroddarna och Alexander Hansson.

1-2 timmar efter strandningen och ett par hundra meter från stranden mötte Zackarias (som var i följe med de tre fiskarna) Oxenstjerna, E. G. Andersson och kapten Hammond, vilka genast efter strandningen hade lämnat Margareta. Det sades att kaptenen gick iland för att söka assistans. En annan uppgift säger att han blivit bjuden av Oxenstjerna att övernatta hos honom. Zackarias tilltalade kaptenen, enligt denne ”på dålig engelska”. Denne svarade inte och vittnade sedan att han uppfattade Zackarias som drucken. Då tog Zackarias Oxenstjerna i axeln för att påkalla uppmärksamhet, varvid den senare frågade vart han ämnade sig. När han sade att han skulle till strandningsstället, förbjöds han gå dit. Det blev en något hetsig ordväxling, som slutade med att Zackarias ändå fortsatte ner till stranden. Oxenstjerna skickade då kustroddaren E. G. A. efter honom för att hindra honom att ta sig ombord.

Det skymde nu på fram emot kvällen. Klockan bör ha varit ungefär halv nio. Kustroddare Andersson hann ifatt Zackarias och frågade vad han hade för ärende där. Zackarias svarade: ”det har du intet med att göra; sköt du ditt, så sköter jag mitt!” När han ändå ville hindra honom stötte han till kustroddaren och ropade ut till fartyget att skicka en båt för att hämta honom. Tre av de ombordvarande männen gick i skeppsbåten och försökte ta sig iland, men det var för att hämta August Andersson som beordrats att hjälpa till att hålla vakt. Det gick emellertid inte att ta sig iland på grund av de höga vågorna.

På något sätt kunde August Andersson ändå ta sig i båten. Zackarias trängde sig med. Det blev fem man i båten. Mörkret föll snabbt. Männen trotsade vågor och vind i sitt försök att komma fartyget till undsättning. Zackarias drevs av lotsreglementet som anbefallde kronolotsarna att så snart det är möjligt ta sig ombord på ett fartyg i lägervall och ”söka rädda fartyget och bringa det i hamn”. Han bedömde att två lotsar behövde vara ombord och uppfattade det som om Oxenstjerna hindrade honom i hans tjänsteutövning, varför han sedan lämnade in en motstämning efter att tullaren först hade stämt honom för att ha tagit sig ombord mot förbud.

När Zackarias kom ombord gick han genast ner i kajutan och tilltalade förstestyrmannen Henry Barrett och försökte få honom att gå iland och överlåta befälet över fartyget som nu egentligen borde kallas vrak. Han menade att det skulle ta in vatten innan morgonen och att läget skulle kunna förvärras om vinden vred mot nord. Vattenståndet hade sjunkit, och skeppet stod hårdare på. Besättningen var i fara.

Barrett vägrade. Han var sjösjuk och orkade inte ta itu med Zackarias, vilken blev kvar på däck med de andra där hela natten. Engelsmännen kände sig förolämpade av det han sade och tyckte att han verkade drucken. Fiskarna höll sig i sin båt som hade lagts längs sidan på Margareta.

Klockan 3 på lördag morgon tyckte lotsarna att det gick för sig att varpa ut fartyget, vilket de också gjorde. Även det var emot kaptenens och Oxenstjernas förbud. Efter detta fann Zackarias det för gott att lämna fartyget, då han inte fick uträtta något där. Han hoppade i en båt och tog sig i land vid 6-tiden på morgonen. På lördag eftermiddag kom kaptenen och tullaren till fartyget igen. När Oxenstjerna erfor att hans kustroddare Grader inte hade hindrat Zackarias att ta sig ombord, blev han arg och sade: ”du skulle ha tagit en spak och slagit honom i skallen med och hyvat honom i sjön”. Grader genmälde att han inte hade kunnat tänka sig att begå en sådan gärning.

När Zackarias hade kommit iland var han inte på fartyget förrän torsdagen därefter (31/8), då fartyget, som tydligen inte hade sprungit läck, hade lossats på sin last och skulle lotsas in till Göteborg. Oxenstjerna var då åter ombord. Han var fortfarande arg på Zackarias och försökte hindra honom att lotsa. Men när denne visade sin lotsbricka gick det i alla fall att utföra uppdraget.

Figur 1 Lotsbricka

Rättsligt efterspel

Kustvakten Oxenstjerna stämde Zackarias Andreasson för att ha förolämpat honom, varit överlastad av starka drycker och mot förbud trängt sig ombord på det strandade fartyget. Dessutom stämde Zackarias för incidenten föregående vinter.

1. Lotsen blev uppkallad till lotskontoret precis en vecka efter strandningen och förhöordes på punkterna i stämningen. Han hade med sig kompanjonerna Alexander och August som vittnen. Det var bara ett förhör och ledde inte till någon dom.
2. Den 16 september mottog Zackarias stämning till ordinarie ting i Bärby på Hisingen. Tinget hölls den 21/9. Oxenstjerna som kärande infann sig men Zackarias uteblev, trots att han skrivit under stämningen den 18 september. Kaptenen och skeppskonstapeln Henry Berriman hade lämnat sina skriftliga vittnesmål, och kustroddaren E. G. Andersson infann sig som vittne. Målet uppskötts till tredje dagen vid nästa ting.

3. Nästa ting hölls den 21 januari påföljande år. Då var både kändaren och svaranden på plats, var och en med sina vittnen (Oxenstjerna 2 stycken och Andreasson 5). Zackarias hade lämnat en skriftlig inlägga, och styrmannen och en matros hade skrivit sina inlagor, vilka var motsägelsefulla vad angår den påstådda berusningen. Vad de skriftliga och muntliga vittnesmålen innehöll framgår av sammanställningen i berättelsen ovan. Den är som ett pussel som lagts utifrån de olika vittnesbitarna. Några detaljer är helt klara, andra något dunkla. Det fanns ju tre tillfällen som det hållits förhör (1/9 -71, 21/9 -71 och 21/1 -72), så man kom väl ihåg olika mycket från gång till gång, och ett och annat hade kunnat ändras genom diskussioner och påtryckningar emellan förhören. Protokollen tar upp de inblandades olika versioner, vilka kan förvränga sanningen och förvirra en läsare.

Twisten mellan Oxenstjerna och Zackarias började nog på vintern, och man kan se händelserna vid strandningen som en fortsättning och upptrappning. Det kostade nog på, både ekonomiskt och psykiskt, att strida om de här sakerna. Kändaren begärde trots det uppskov för att få fram ytterligare vittnen som skulle kunna bevisa att svaranden var drucken. Zackarias bestred det åskade uppskovet, men rätten ansåg sig inte kunna vägra detta. Saken fick tas upp på tredje dagen av nästa ting.

4. Så kom avslutet. Det var den 3 maj. Nu hade parterna förlikats och skickade bara var sin ombudsman till tinget för att meddela detta.

Hedrande efterspel

Målet ovan visar bland mycket annat att det fanns ett par nitiska tjänstemän som tog sitt ansvar och riskerade sina liv för att rädda människor, fartyg och last. I deras nit kunde det uppstå konflikter. Det var inte bara en mans förtjänst att besättningen och fartyget räddades. Vid ankringen och under vakthållningen var det många som hjälpte till. Men det var bara en man som fick erkännande för bragden. Kanske det var så att Oxenstjerna var en hjälte och hade gjort mycket medan han var ombord. Detta ansåg man i alla fall officiellt. Följande notis i en dagstidning visar hur Oxenstjerna hedrades för sin insats.

DN 1872 20/3

Erkännande. Hr G. L. Oxenstjerna, tjänsteman vid Göteborgs kustbevakning, har från Storbritanniens minister i Stockholm, hr Jerningham, mottagit följande tacksägelse-skrivelse, daterad den 13 denmes:

Hr Baron. Jag har underrättat earl Granville om de tjänster ni under sistl. Augusti månad gjort barkskeppet Margaretha, som då strandade på ön Hönö, och jag har äran meddela, det

jag erhållit uppdrag af hans lordskap att hembära eder hennes maj:ts regerings tacksägelse för edert humana och högsinta handlingsätt vid detta tillfälle. Jag begagnar tillfället att själf gifva eder försäkran om min högaktning.

G. H. Jerningham

Så slutar den här delen av berättelsen om friherren i Hult under strandningen 1871 med en tidningsartikel, precis som den börjar. Men det finns en del saker som är intressanta att titta lite mer på: vem var kaptenen Nelson Hammond, kan man få veta mer om skeppet, och vilka var de inblandade personerna?

Kapten Nelson Hammond

Kaptenens namn finns ju tydligt dokumenterat i handlingarna och tidningen. Om man söker på nätet är det i sådana fall oftast Lloyds försäkringsregister man anlitar. Dock finns ingenting om detta fartyg eller kapten Hammond där. Men i "Mercantile Navy List" för 1868 och 1870 finns de (min avskrift):

Margaretta, official number: 48097, port of registration: London, commercial code signal: V. R. J. K., reg. tonnage: 257, sole registered owner (or managing owner if more than one): Nelson Hammond, Yarmouth, N. S.

Vi får alltså veta att kapten Hammond kom från Yarmouth, N. S. (= Nova Scotia i Canada). Vid sökning på personer med detta namn i Yarmouth framkommer att en kapten Nelson Hammond föddes där 1833 31/7 som äldsta barn av åtta till kapten Nelson Hammond och hans första hustru Margaret Kelley. Det står där också att han fick en son som bodde i England. Han själv dog emellertid i februari 1862! Faderns födelse- och dödsdatum står inte i översikten. Även han var kapten. Vidare uppgifter om familjen kan man dock få genom att googla sig fram till Nova Scotias utmärkta släktforskarförening. Den visar sig ha digitaliserat kyrkböckerna och annat material och gjort det fritt sökbar! Den äldste Nelson Hammond föddes 1807 och dog 1877. Saken borde vara klar! Det var denne som förde barken Margaretha 1871, då 64 år gammal. Man kan till och med tänka sig att hans skepp hade namn efter hans första hustru som dog i barnsäng 1849. Sonen som dog i februari 1862 blev "lost at sea".

Barken Margaretha

Namnet skrivs i protokollen ibland Margaretha och ibland Margareta. Kapten Hammond använder själv den ovanliga formen Margareta, vilken alltså bör vara den rätta. Den står också i registret ovan.

En bark var ett fartyg med minst tre master och rår på minst två av dem. Det var en lastdryg fartygstyp, och barkriggen gjorde den lättmanövrerad. Den klarade sig med en liten besättning. Margareta hade förutom kaptenen sju mans besättning, om man får tro boken om Oxenstjerna.

Det var sådana saker som gjorde att den blev det överlägset mest använda lastfartyget under andra halvan av 1800-talet. En bark hade ett displacement på 250-700 ton, så den här tillhörde de små.

Figur 2 Bark, troligen av samma typ och storlek som Margareta

Den första ångaren som blev oljetanker byggdes 1873. Margarettas resa från New York till Königsberg var en anakronism. Den gamla segelfarten stod inför sitt slut, och maskiner började tas i bruk. Hon förde olja till moderna påfund och påskyndade därigenom sin egen avveckling. Man kommer osökt att tänka på parallellen på land med transporter av olja och bensin med hästar på Höno under 1950-talet.

Förklaringar

Seglingsrutten=framkommer av kaptenens inlaga: från New York (alltså fel i DN) till Königsberg (hansestad, sedan huvudstad i Preussen, numera rysk enklav).

Vädret=det var en orkanlik storm, men inte den allra värsta på 1870-talet. Lördagen den 12 april 1873 rådde enligt DN 17/4 "ett sådant oväder, att gamla fiskare icke kunna erinra sig något dylikt". Två fiskare från Höno Röd i en liten julle drunknade då de skulle sätta backor, medan deras kamrater i större båtar maktlösa tvingades åse "huru de båda männen och deras fartyg försvann i djupet". Det har dock varit omöjligt att verifiera detta via kyrkböckerna för Öckerö sn.

Bottenrevade segel=maximalt revade, då rårna även kan vara nedhalade, märsegel=de näst nedersta (seglen ovanför säkert helt beslagna då), stagfock=den innersta av dem som går ut på bogspröten för minskat vindfång (den egentliga focken är det främre nedersta råseglet, och det var tydligen beslaget då).

Lökholmarna=strax väster om Vrångö (fartyget på väg ut=det "mötte en brottsjö").

Vrak=att Margareta skulle bli vrak visade sig vara fel. Man ska inte lita på allt som står i tidningen!

Varpa ut=dra sig fram med hjälp av ankaret, vilket kunde behöva tas upp och ros iväg med i flera omgångar, innan ett fartyg kunde ta sig fram för seglen (vid nedsatt manövermöjlighet som bottenkänning, trånga passager och stark motström).

Erkännande=I Engelbrektssons bok sägs Oxenstjerna ha fått medalj för att ha räddat åtta man på Margareta. Jag har inte lyckats få fram källan till detta.

Skeppskonstapel=ansvarig för ekonomi och förråd. Beteckning sannolikt överförd från flottan. Det här fartyget tillhörde handelsjöfarten.

Persongalleri

Något osäkert med Alexander Hansson och August Andersson, men det går inte att hitta fler med liknande namn i sökbara avskrifter av kyrkböckerna.

Zackarias Andreasson, född 1825 på Höno Heden, kronolots på Heden

Alexander Andersson, född 1824 på Heden, lots på Heden

Erik Gustaf Andersson, född 1835 i Älvsborgs län, kustrodare i Höno Hult (1872 till Hättan)

Grader Håkansson, född 1835 på Donsö som fiskarpojken Andrigrader – ”kallas vanligen Anders”, kustroddare i Öckerö Sörgård.

Alexander Benjamin Hansson, född 1838 i Hönö Västergård, bonde/fiskare i Västergård

Nils August Andreasson, född 1833 i Hönö Röd, bonde/fiskare i Röd

Andreas Mattsson, född 1834 i Torslanda sn, fiskare på Heden

Christoffer Berndtsson, född 1835 i Torsby sn, bonde/fiskare i Öckerö Sörgård

Johan Nilsson, född 1844 i Valla sn på Tjörn, dräng hos Christoffer Berndtsson

På fartyget nämns kaptenen *Nelson Hammond*, förstestyrmannen *Henry Barrett*, skeppskonstapeln *Henry Berriman*, matrosen *Henry Smith* och en icke namngiven steward. Besättningen kan ha hört hemma i London. Ingen av de namngivna personerna fås fram vid sökning i registren från Nova Scotia. Det skall ha funnits tre man till på fartyget.

Frågor

Hur skedde samarbetet mellan tullare och lotsar officiellt? Seglade de ut i var sin båt? Hur valde tullarna ut de båtar som behövde kontrolleras? Varför var Oxenstjerna så noga med att hindra någon mer att gå ombord (han hade ju redan en lots och tullare ombord när han gick iland)? Hur hängde det ihop med de olika båtarna (en fiskebåt nämns, en kustroddare Anderssons, en skeppsbåt, och vart hade lotsbåten tagit vägen)? Varför var Zackarias på Öckerö? Varför måste han visa lotsbrickan för Oxenstjerna, vilken rimligtvis vid det laget borde ha vetat att han var lots, och var det egentligen Oxenstjerna som skulle avgöra om Zackarias fick lotsa? Hur lossade man lasten av olja (petroleum)?

Man kan fundera vidare på hur det förhöll sig. Det var mer än en lots som brukade starka drycker i sådan mängd att de inte klarade yrket utan problem. Sådana ärenden kom upp i lotsrätten åtskilliga gånger. Bl.a. blev min farfars farfar, Erik Andreasson på Heden, 1849 fälld för att ha varit berusad i Göteborg efter en lotsning och när han skulle utredas för detta uppgivit falskt namn. Hur det var med Zackarias är svårt att veta. Vittnena kan ha varit solidariska och inte velat stöta sig med honom. Oxenstierna var ju utböling och tullare, något som kunde vara anledning till agg. Grollet med Oxenstierna efter förlisningen kan ha berott på att de kommit snett från början i samband med händelsen på vintern. Jag skickade över protokollet till en ättling till Zackarias. Han sade bl.a. att Zackarias var en stor och stark man som det inte hade varit så lätt att hyva överbord.

Min farfar var en jaktlöjtnant

E. Taube (vilken farfar var en sådan)

Min farfar var en jaktlöjtnant, en sjökaptan min far, på sjön gå mina bröder alla fyra

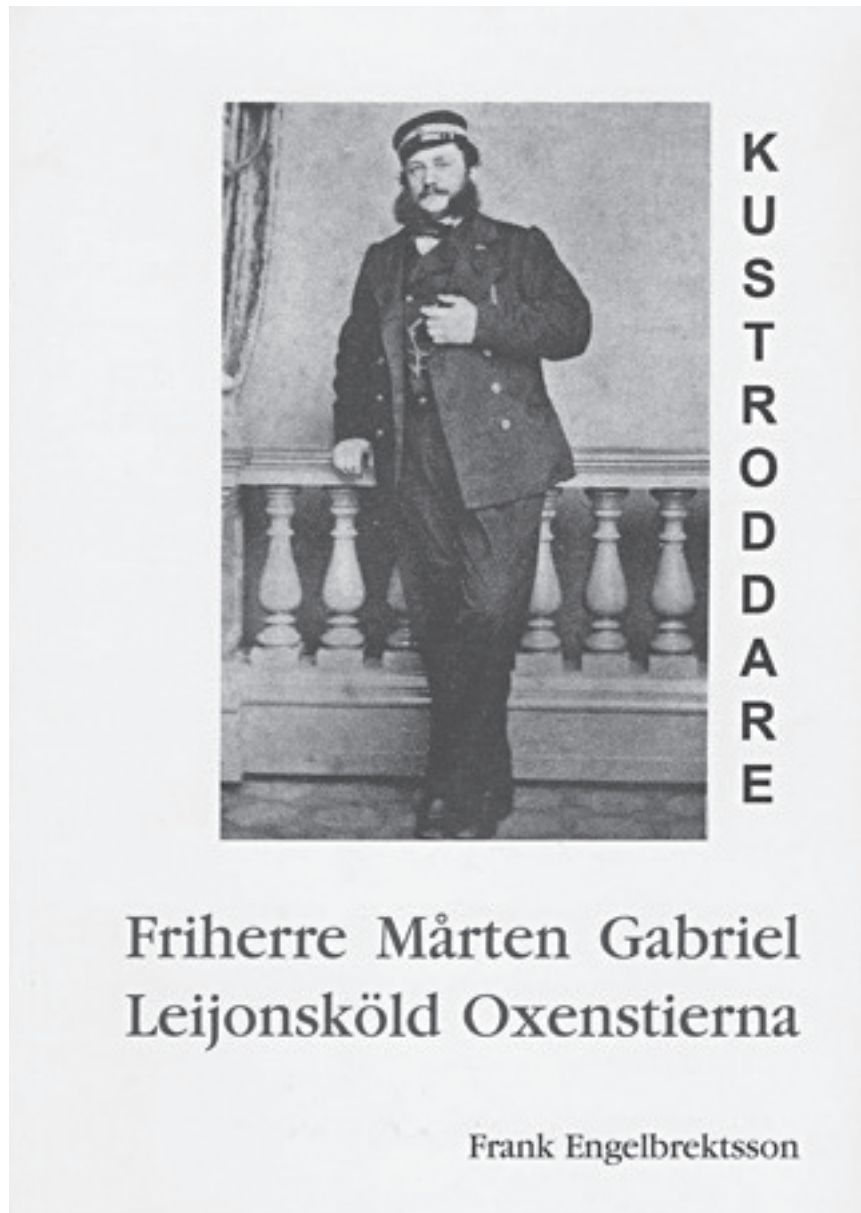
och själv jag seglat jorden runt i mina unga dar och än kanhända att jag tar en hyra.

Den tanken blåser in från sjön den tränger sig uppå, när jag på stranden står och ser hur fartygen de gå för ånga och för segel ut på böljorna de blå.

Ja, hemma är nog bra, men det är härligast, ändå, att ung och fri mot fjärran länder styra.

Enligt Citeringsrätten visas bara en vers eller refräng (upphovsrättslagen § 22)

Kan avlyssnas via You Tube.

Figur 3 Pärmens framsida

Släkt och uppväxt

Hur kom det sig att en friherre blev kustroddare och kom till Hult? Och hurdan var han till sin person? Vi skall nu se vilken intressant människa han var: han tjänstgjorde på olika platser runt Sveriges kust, han utförde heroiska räddningsbragder och fick flera medaljer och han skrev flera böcker (bl.a. "Konungens kapare" och "Sjöfröken") och målade tavlor. En friherre är den näst högsta adelsklassen av tre i Sverige (högst är grevar och lägst adel/lågadel) och tilltalas baron. Oxenstierna är den äldsta av Sveriges adelsläkter. Den har nummer 1 på Riddarhuset. Mårten Gabriel var son till kapten Bengt Ture Oxenstierna af Eka och Lindö och hans hustru Charlotta Fredrika von Stedingk, vilka hade gods i Skåne. Han föddes 1834 i Kyrkefalla i Skaraborgs län och dog 1905 i Marstrand. Fram till mitten

av 1860-talet levde han i sus och dus. Han var originell och rolig, och det gick många historier om honom. Han var äventyrlig och lärde sig det mesta om segling längs Sveriges kust och med sin båt "Sjöfröken" längs Atlantkusten ända till Medelhavet. Genom sina utsvävningar, men även genom sin givmildhet gentemot fattiga släktingar, förlorade han sin förmögenhet.

Kustroddare

Det var när han blivit utfattig som han sökte tjänst som kustroddare. Det klarade han bra, och kunde leva på den lilla lönen. "Han var en av dem som gott kunde leva på litet, men icke på mycket" som det heter i "Det gamla

Göteborg”. Kustroddare blev han 1868 och anställdes vid Kalvsunds inloppsstation men var stationerad på Vrängö. Anställningen gick till enligt följande. Oxenstierna sökte alltså med stort självförtroende tjänst inom tullverket, trots att hans enligt boken enda merit var att han var väl insatt i spritsmugglingens alla finesser och knep. Han visade distriktschefen Karström i Göteborg vad han kunde. *Han hyrde en skuta, seglade den till Oslo och lastade den full med sprit och kunde efter en äventyrlig seglats leverera den vid kaj i Göta älv, allt medan tulljakterna låg ute på spaning längs hela den bohuslänska kusten. Ändå var de förvarnade av den norska tullen.* Adelsmannen fick företräde hos distriktschefen och sade: **”Jag ber att få ställa en nyss insmugglad spritlast till tullverkets disposition och anhåller samtidigt att bli kompetensförklarad till en ledigförklarad kustroddarebefattning i Kalvsund”**. Han fick tjänsten efter visst motstånd och skötte den utmärkt. Efter bara 1½ år hade han avancerat till extraordinarie kustvakt.

Personlighet

Oxenstierna var modig och oförvägen. Redan 1863, alltså innan han blev tullare, räddade han utanför den bohuslänska kusten ett franskt fartyg med sju mans besättning. För detta fick han av franska staten en räddningsmedalj i guld. I augusti 1871 under tiden på Hönö utförde han räddningsbragden vid det engelska skeppet Margerittas förlisning som redogjorts för här ”med fara för sitt eget liv och efter otroliga kraftprov”. Vid ytterligare 19 tillfällen räddade han människoliv, ”i de flesta fall under sådana förhållanden att han knappast själv trott sig komma i land med livet i behåll”.

Även om Oxenstjerna var plikttrogen och orädd och brydde sig om medmänniskor i nöd, var han nog också lite stingslig till humöret, äregirig och en njutningsmänniska. Och han hade det svårt med privatekonomin. Detta visar rättsprotokollen från Västra Hisingen och Frank Engelbrektssons bok. Ytterligare ett mål i VHHR finns från samma ting,

1871 21/9. Oxenstjerna hade 1868 använt sin överordnades jakt i två månader och stämdes på hyra för den. Han nekade till att ha använt den privat, och det fanns synpunkter på att det inte var tillåtet att hyra ut en tjänstebåt privat till en underordnad. Parterna inlämnade var sin specifikation på utgifter, och Oxenstjerna erkände nettoskulden. Målet lämnades till nästa ting för beslut, men jag har inte hittat det där. För att visa lite om vad det rörde sig om och ge en bild av vad som kunde förekomma på den tiden tar jag här med ett utdrag av protokollet:

Litt Baron=räkning 1868-70 underskriven av N. Sörensson, gällande båthyra, avgift till änkan Anna Utbult för användande av hennes brygga, mat, föda till en hund och en markatta, kostnad för skraddare och skomakare och obetalt virke inropat på auktion. Summa 196+60 rdr riksmünt.

Litt Kalfsund=räkning 1868-70 av Oxenstjerna, under-tecknad Framnäs 1871 3/7 (debit och kredit). Utlägg för drycker (åtskilliga buteljer konjak, brännvin och portvin), enepinnar, stövlar och icke specificerade ”kontanta pengar” och lån, tillsammans 351 rdr. Mot detta erhållit 100 rdr kontant och 245 rdr enligt räkning av kustsergeanten N. Sörensson. Saldo Oxenstjerna tillgodo 6 rdr.

Friherre Märten Gabriel Leijonhuvud Oxenstierna bodde på Kalven från 1870 4/4 och i Hult från senare under 1870 till 1872 30/11. Han kom då från Styrös socken och återvände sedan dit. Efter tiden på Styrös drog han vidare till Ostkusten, där han avancerade till överuppsyningsman, och sedan till Ängelholm som tullinspektör. Han blev gift och skild. Han fick inga egna barn men tog en fosterson som fick ärva honom. Jag hade tidigare fått kännedom om Märten Gabriel genom en bok jag fått av min släktforskarkollega Jan Berner på Brännö, Frank Engelbrektssons ”Friherre Märten Gabriel Lejonhuvud Oxenstierna” (Falun 2010). Där står mycket mer om hans liv och leverne, och hans böcker är uppräknade och beskrivna med utförliga utdrag.

Mårten på sin ålders dagar

Figur 4 Ur Frank Engelbrettssons bok

Lite om tullens organisation

Tullen var organiserad genom jaktlöjtnant på en tulljakt och under honom en-två jaktkarlar. Jag har också sett graden tullsergeant. De kunde också kallas, uppifrån och ner, kustöveruppsyningsman, kustuppsyningsman, kustvakt och kustroddare. Tullare har funnits i alla tider, men oftast varit förlagda till städerna. På Öckeröarna hade man en tulljakt stationerad från 1768. Kanske det blivit nödvändigt att utöka tullväsendet i samband med sillperioden och ostindiefarten under andra halvan av 1700-talet. Den förste jaktlöjtnanten på våra öar var A.Kjellberg, och han nämns första gången i kyrkböckerna i februari 1769. Det finns ett par mål med honom i Västra Hisings härads dombok 1769, så han gjorde kanske en rivstart som tullare och var så nitisk att han kom på kant med befolkningen.

Nitisk tullare

Ur VHHR dombok 1769 (VT 15/2, § 52):

Anders Olsson på Huvud hade stämt uppsyningsmannen A. Kiellberg i Kalvsund för att ha seglat på hans båt ”hwilken legat belagd wid dess egen brygga och hwarigenom på båten blifwit skadadt två bol och äsingen”. Anders Olsson hade blivit tvungen att ligga stilla under det bästa sillfisket. Det blev förlikning.

Ur VHHR dombok 1769 (HT 10/11, § 66):

Carl Reinhold Rabe mot uppsyningsmannen A.Kiellberg och hans jaktkarl, rotebåtsmannen Jacob Rödlock. Den senare hade gått in hos Anders Olsson på Huvud ”och i thess frånwaro öfwerfarit och ransakat alt hwad ther varit samt icke allenast twungit hustrun, Katarina Olofsd.r, at öppna kistor, skrin och källare, utan ock henne med stötande och skuffande öfwerfallit och blånad tilfogat med påstående at han för thetta sitt begångna brott...”. Svaranden uteblev. Till nästa ting. Blev inget då.

Sjöfröken som tulljakt. Målning i olja av Märten Oxenstierna.

Figur 5 Ur Frank Engelbrektssons bok. Bakre pärmen.

Den ena gåtan efter den andra

Jag fick senare reda på att den möjliga dråparen hette Niklas Benjaminsson och bodde i Svenneby socken i norra Bohuslän. Den som skulle känna till något om honom var Sievert Pihl i Kungshamn. Och lustigt nog känner jag Sievert sedan gammalt, då vi hjälpt varandra med forskning och insamling av data till projektet om Sotenäset. Men när jag nu kontaktade Sievert, visade det sig att han ledsamt nog blivit så gammal och sjuk att han inte orkade prata. I stället kontaktade jag Sotenäsforskaren Hilding Jacobsson. Tyvärr visste han inget om detta, och inte heller Kvile-Svennebys släktforskare som han hänvisade till. Sedan tipsade han om boken "Sotenäset – skeppsbrottens kust" av bl.a. Bertil Abrahamsson. Jag kontaktade denne, men han kände inte till Niklas Benjaminsson. Via nätet lyckades jag så hitta sidor ur Lysekilsposten från december 2001 av Sven H. Gullman, där det berättas om alla skeppsbrott i området 1871-72. Där kan man se att det skedde flera skeppsbrott i augusti under samma storm (eller orkan) som drabbade Öckeröarna. På morgonen den 26 augusti förliste den engelska briggen Nymph vid Sandö nära Hällö.

Kaptenen (som hette Storm!) drunknade. Nymph var det fartyg som egentligen låg till grund för Evert Taubes ballad om "Briggen Blue Bird från Hull". Nu undrar jag om det inte blivit en förväxling, så att Hällö blivit Hönö och "Briggen Blue Bird från Hull" blivit "En natt på Hönö". Taubekännare som jag kontaktat har inte kunnat hitta någon visa om Hönö. Kanske det går att på något sätt få fram mer, men tills vidare får vi nöja oss med detta sidospår som jag tycker är mycket intressant i sig själv.

Henrik Karlsson 2016

Hur skolan såg ut och gick till på Hönö för omkring 45 år sedan.

Jag skall nu skilja hur skolan gick till förr i tiden. Vi tänker oss t.ex. en skola på Hönö för 45 å 50 år sedan. Det fanns då endast en skola på ön. Denna låg i Gårda, på samma ställe, där nuvarande gamla skolan ligger. Båttifens skola bestod av ett litet lågt rödmålat hus innehållande en skolsal samt ett rum och kök, vilket utgjorde lärarestod. Utvändigt såg skolan ut som ett av nutidens enklaste böningshus. Invändigt såg inte skolsalen ut som nu med en fin kateder, bekväma enmans- och tvåmansbänkar och värmeledning.

Där var endast ett litet bord, som fick utgöra kateder, samt två bänkrader med långa bänkar. I stället för värmeledning fanns en liten låg kamin, som stod på fyra ben. Detta var något om hur skolan såg ut.

Eldning och städning gick till på ett helt annat sätt förr mot nu. Det fanns ingen vaktmästare då, utan städning och eldning fick barnen sköta om. Skolan bestod av 7 klasser: 3 i småskolan och 4 i folkskolan. Småskolan pågick från midsommar till jul. Sedan började folkskolan, vilken pågick från julen till midsommar. Detta berodde på att det endast fanns en skolsal. Vi tänker oss en skoldag, då folkskolan pågick.

På morgonen kl. 8 började två klasser. Dessa gingo till kl. 12. Därefter började de två övriga klasserna kl. 1. ^{De/} Gingo till kl. 5. Det turades om varje vecka, så att de, som började kl. 8 den ena veckan, började kl. 1 den andra..

Först på morgonen börjades undervisningen med en kristendomslektion. Kristendomsläxan var en berättelse på omkring en sida i bibliska historien eller ett stycke ur katekesen. Detta skulle kunnas ordagrant utantill. Efterföljande lektion var det historia. Även denna läxa skulle uppläsa ur minnet. Tredje timmen lästes inantill ur folkskolans läsebok. Timmen därpå var det räkning hälften och skrivning hälften. I folkskolan skrevs det bläck som nu.

I småskolan däremot användes griffel och en liten tavla. I räkneväg lärde man sig att addera, subtrahera, multiplicera och dividera med hela tal och decimalbråk. ~~All~~ Allmänt bråk förekom ej. I småskolan gick det till ungefär som nu. Men i stället för penna och papper användes, som förutnämns, griffel och griffeltavla. De flesta barnen kunde så gott som alltid sina läxor. Detta berodde på, att den duktigaste bland barnen fick sitta i första bänkraden längst till höger. Men uppförde någon sig dåligt blev det nedflyttning. Så gick det till både i småskolan och folkskolan.

Detta var något om hur det gick till och såg ut i en skola för omkring 45 år sedan.

Utav detta kan man se vilka stora förändringar, som skett inom skolväsendet sedan den tiden.

Hönö i februari 1933.

R.L.

Gårda Skola

Styrelsen år 2016

Ordförande	Vakant	96 93 38
V ordförande	Hans Taremark	96 73 25
Kassör	Helene Sörensson	96 71 55
Sekreterare	Agneta Zachariasson	96 50 41
Ledamot	Gunnar Alexandersson	96 75 70
Ledamot	Arne Börjesson	96 61 55
Ledamot	Lena Knutsson	96 17 88
Suppleant	Thord Källefors	
Suppleant	Jan Ek	0708-16 89 20
Suppleant	Barbro Parment	

Styrelsen meddelar

Hemsidan – på föreningens hemsida www.oosf.se kan ni hitta namn, adress, mail, telefonnummer till styrelsen. Hör gärna av er till oss med idéer, funderingar, förslag, frågor osv.

Fotografier – Har ni några fotografier som ni vill dela med er av till vår hemsida? Hör av er till webmaster@oosf.se. Gamla fotografier är alltid intressanta.

Bankgiro – Föreningens bankgiro är **734-3999**

12 sept kl 17 träffas vi i Hälsö hamn för att få en guidad tur på Hälsö av Bengt Hansson och Sture Olofsson. Vi kommer att få ta del av de gamla husen, få höra om varven osv. Parkering finns vid affären.

19 okt kl 17 har föreningen sitt årliga höstmöte. Den här gången kommer mötet att hållas i Betel på Hönö. Vi får lyssna till Helge Kärrbrant som även kommer att visa bilder från våra öar.

Mailadress – Har du inte fått något mail från oss det sista? Då beror det antagligen på att du **bytt mailadress** eller inte lämnat din mailadress är det bra om du meddelar Agneta detta: agneta@oosf.se. Vi skickar ut mail om både ditt o datt och då är det bra om adresserna vi har stämmer.

DVD skivor – Föreningens DVD-skivor **Öckerö Socken 1895 – 1942** finns till försäljning till en kostnad av 395 kr för medlemmar, 495 för icke-medlemmar. Samt en komplettering för den som redan har den första utgåvan 1895-1939 kompletteringen kostar 75 kr för medlemmar och 100 kr för icke-medlemmar. Beställ hos Agneta: agneta@oosf.se eller 96 50 41.

Medlemsavgift – Kassören meddelar att hon gärna vill ha in medlemsavgifterna senast 30 april.